

Wiktor Hahn

"Orientalizm Antoniego Langego : (z zarysem bibliografii)", Franciszek Machalski, Tarnopol 1937 : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 35/1/4, 330-334

1938

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

A trud to był niemały: trzeba było przecież dokonać szczęśliwego wyboru listów, zestawić listy pominięte, podać krótko ich treść, skontrolować z nimi listy adresata, przytoczyć z nich charakterystyczne miejsca, wreszcie opatrzyć komentarzem rzeczy wydane. Wszystko to wykonane jest niemal wzorowo. W tomie drugim komentarz i indeksy pełniejsze, korekta staranniejsza w pierwszym.

Lwów

Bronisław Nadolski

Machalski Franciszek: *Orientalizm Antoniego Langego (Z zarysem bibliografii)*. Prace Podolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Tarnopolu, nr 2. Tarnopol 1937. Nakładem Podolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydano z zasiłku Funduszu Kultury Narodowej. Z drukarni Franciszka Flisa. Stron VIII i 166.

Autor słusznie zaznacza, że twórczości Antoniego Langego należycie u nas nie doceniono, stąd pragnąc choć częściowo zaradzić temu brakowi poświęcił pracę swą zbadaniu orientalizmu autora, jednej z najważniejszych cech jego poezji.

Poprzedził rzecz właściwą krótkim rysem o polskich tłumaczach wschodnich literatur podkreślając zwłaszcza znaczenie orientalizmu w okresie „Młodej Polski“.

Przechodząc do przedstawienia Langego jako orientalisty podaje M. na wstępie rozprawy krótką jego charakterystykę jako poety uwydatniając i odpowiednimi przykładami z utworów ilustrując główne cechy jego liryki (motywy samotności, śmierci, nieskończoności, wędrówki, zainteresowań społecznych), podkreśla przy tym niezwykle rozległość zainteresowań Langego w okresie 43 lat (1886—1929).

Po tych wstępnych uwagach przechodzi autor do rzeczy właściwej ujmując przedmiot w następujących rozdziałach: U źródeł orientalizmu, Błyski Wschodu, Na motywach orientalnych, Wśród poetów Wschodu, Lange jako tłumacz. Genezy orientalizmu Langego doszukuje się autor w studiach jego paryskich, kiedy to z niemałym zapalem zaczął zajmować się literaturami wschodnimi częściowo także nabywając znajomości języków wschodnich. Ważną podniętą w tym kierunku był przykład poetów francuskich Baudelaire'a, Leconte de Lisle'a. Pierwszymi krokami Langego na polu orientalizmu są przekłady kilku wierszy francuskich, osnutych na motywach orientalnych. Ciekawym też objawem u Langego są reminiscencje wschodnie w jego utworach zarówno wierszowanych jako też prozaicznych, a w dalszym ciągu szereg rzeczy mających treść orientalną. O tych utworach mówi autor szczegółowo w rozdziale 3 i 4 rozprawy, pomieszczając szereg interesujących spostrzeżeń.

Najważniejszą jednak stroną orientalizmu Langego są jego przekłady z literatur wschodnich, tj. 1) indyjskiej, 2) perskiej, 3) arabskiej, 4) babilońsko-asyryjskiej, 5) egipskiej, 6) japońskiej. Wspomina wkońcu M. dodatkowo o przekładach z literatury węgierskiej. Brakło jednak Langemu jako tłumaczowi z języków wschodnich najważniejszej rzeczy, to jest gruntownej znajomości

samych tych języków. Najlepiej stosunkowo znał jeszcze sanskryt, poza tym miał średnią znajomość języków staro- i nowoperskiego oraz arabskiego. Ostatecznie przełożył Lange z oryginałów znikomą ilość utworów, jako to Nala i Damajanti, Sawitri, Powieść o rybie, 10 bajek indyjskich, Gitagowindę i fragment z Zendawesty (Jasna IX), innych przekładów dokonał z tłumaczeń. M. utrzymuje, że nie zmniejsza to wartości jego zasługi. Częściowo można by się tylko na to zgodzić mając na względzie jedynie sam fakt przyswojenia utworów wschodnich. Autor utrzymuje wprawdzie, że Lange wybierał najlepsze przekłady, które wiernie i pięknie odtwarzał w języku polskim, powody jednak przytoczone nie dadzą się utrzymać, o ile istotnie kwestię całą ujmijemy ze stanowiska naukowego, czego bliżej nie widzę potrzeby uzasadniać, sprawa bowiem stosowania należytej miary przy określeniu wartości przekładów jest dostatecznie wyświetlona. Ostatecznie autor sam dokładnej analizie poddaje tylko 3 przekłady Langego, tj. Nala i Damajanti, Sawitri i Jasny, przypisując trwałą wartość dwom pierwszym przekładom.

Poza tymi ogólnymi uwagami podaję jeszcze kilka specjalnych spostrzeżeń:

Skoro autor wspomina o wpływie poetów francuskich na Langego, można było równorzędnie uwzględnić także wpływ poezji niemieckiej. Takimi refleksami literatury niemieckiej będą m. wiersz Langego *Latający Holender*, opowiadanie *Lenora* (z przekształceniem motywów *Królowej ballad* Bürgera). Epizod o arabskim tańcu pszczoły (a nie „osy“, jak M. mylnie podaje na s. 52) w opowiadaniu Langego *Azais* zawdzięcza swe powstanie przesłicznej noweli *Fatema*, wyszłej spod pióra jednego w wybitniejszych niemieckich twórców ostatniej doby, Ernesta Hardta (w zbiorze: *Priester des Todes*, Berlin 1898). Tylko przeróbka Langego wypadła bardzo słabo.

Na s. 44 uwaga druga o anonimowym przekładzie Deussena *Zarys filozofii indyjskiej* wypadła niejasno wobec nieściślego przedstawienia sprawy w tekście; istotnie przekład ten wyszedł bez podania nazwiska tłumacza, którym był Andrzej Gawroński.

Niedokładna wzmianka o *Srebrnej łani* Langego (s. 64) może u czytelników nie obznajomionych należycie z całą sprawą wywołać wrażenie, jakoby fabuła tego opowiadania była wymysłem opowiadającego. Tymczasem Sertoriusz, bohater opowiadania, uwieczniony przez Plutarcha, był postacią rzeczywistą, a szczegóły o owej srebrnej łani są przytoczone przez wspomnianego greckiego historyka. Tym samym o opowiadaniu tym, jako osnutym na tle literatury greckiej, wspomnieć należało w ustępie poświęconym utworom Langego zawdzięczającym swe powstanie tematowi greckim (por. w rozprawie s. 69 nn.). Tu jeszcze pragnę nadmienić, że na tle losów Sertoriusza osnuli tragedie Piotr Corneille (1662), Karol Henryk Ludwik Giesebrecht (1807), Jerzy S. Lommel (1828).

Porównanie kilku postaci kobiecych w literaturze polskiej (Zosi z *Pana Tadeusza*, Maryni Połanieckiej, Ligii, Basi z *Pana*

Wołodjowskiego) z Sawitri, Damajanti i Sitą, tak uduchowionymi, wydaje mi się nieodpowiednie, a uwagi, że wymienione bohaterki polskie mogłyby się od owych postaci indyjskich wiele jeszcze nauczyć, nie rozumiem (s. 92).

Przy Gilgameszu (s. 113) należało wspomnieć o dwóch przekładach polskich: Józefa Wittlina (Warszawa 1922) i ks. Józefa Bromskiego (Warszawa 1936).

O pierwszym opracowaniu Ramajany przez Langego z r. 1896 pomieściłem swego czasu obszerniejsze sprawozdanie w *Muzeum* (Lwów) 1897, s. 455—457, które uszło uwagi autora.

Do zestawienia literatury o Langem (s. 160 n.) mógłbym podać jeszcze szereg uzupełnień; mi. uszedł uwadze autora charakterystyczny artykuł Romana Glassnera: *Literaci-Żydzi we współczesnym piśmiennictwie polskim*, Rocznik Żydowski, Lwów 1904.

Na s. 68₁ i 160 wspomina autor o pracy Jana Łosia *Wiersze polskie w ich dziejowym rozwoju* zaznaczając, że wyszła ona bez daty. W istocie wyszła rzecz ta w r. 1920, co można stwierdzić na podstawie odnośnych spisów bibliograficznych. Podobne braki dat przy kilku książkach podanych przez autora bez roku wydania dadzą się z łatwością uzupełnić.

Mimo zastrzeżeń powyższych rozprawa M., powstała wśród trudnych warunków w mieście prowincjonalnym, jest pożądanym przyczynkiem do badań nad twórczością Langego.

Na końcu rozprawy pomieścił autor próbę bibliografii utworów A. Langego zestawiając w niej osobno wydane poematy jego i zbiory poezyj, dramaty, drobne utwory po czasopiśmie, utwory powieściowe i nowelistyczne, studia literackie, artykuły literackie i naukowe, antologie, przekłady, opracowania, artykuły, recenzje. Zestawienie nie jest dokładne, przy niejednej bowiem pozycji brak podania miejsca, roku wydania, są w nich też omyłki (np. s. 157 zamiast Lambro ma być: Lamb, zamiast Marcon ma być: Marcou itp., przy czym jako rok wydania książki tego autora podano 1899 zamiast 1894), ale w szczególności nie wchodzi mi w grę niepotrzebnie przedłużać sprawozdania. Ważniejszy zarzut jest ten, że bibliografia, obejmująca 163 pozycje, nie jest zupełna. Z dorywczych moich notatek, nie mogących rościć sobie pretensji do wyczerpania, podaję uzupełnienia w liczbie 101 (a więc przeszło 60%). Są w tych pozycjach rzeczy mniej i więcej ważne, wszystkie charakterystyczne dla poznania, jak szeroki był zakres zainteresowań Langego; niektóre tłumaczenia, nieznanne autorowi, są pożądanymi przyczynkami do oceny jego pracy jako tłumacza.

Dodatek

Uzupełnienia do bibliografii utworów Antoniego Langego.

- Zachód słońca (Wiersz). Prosa. Jednodniówka kaliska na korzyść miejscowego Towarzystwa Dobroczynności. Kalisz 1895, s. 36—37.
- Jokai M. Oceania świata zaginionego (Przekład). Łódź 1886.
- O poezji współczesnej z powodu książki Chmielowskiego: Współcześni poeci polscy. Głos 1896, nr 6.
- Rym. Kurier Warszawski 1896, nr 94.
- Sonety. Tygodnik mód i powieści 1896, nr 20.
- Sztuka i logika. Głos 1896, nr 46, 47.
- Adam Asnyk. Głos 1896, nr 51.
- Z cyklu: Exotica. Kurier Warszawski 1896, nr 341.
- Hervilly Ernest: Dzieje chłopczyka przedhistorycznego (Przekład). Warszawa 1896.
- Michaux N.: O wyobraźni. Studium psychologiczne. Przeł. A. Lange. Warszawa 1896.
- Nie na dzień jeden. Tygodnik mód i powieści 1897, nr 1.
- Latający Holender. Głos 1897, nr 1 i 2.
- Józef Waśniewski. Głos 1897, nr 9.
- Liść. Tygodnik mód i powieści 1897, nr 14.
- Ziemia i morze. Tamże, nr 17.
- Hymn z Pawła Verlaina. Tamże, nr 17.
- W imienniku. Kurier Niedzielnny 1897, nr 15.
- Z poezji ludów dzikich. Tamże 1897, nr 18 nn.
- Poeci o geniuszu. Głos 1897, nr 18 nn.
- Juliusz Zeyer. Tygodnik mód i powieści 1897, nr 26.
- A imię jego 44. Głos 1897, nr 38.
- Mallarmé. Herodiada. Życie 1897, nr 5.
- Teodor Tomasz Jeż. Głos 1897, nr 46.
- Seweryna Duchńska. Głos 1897, nr 49.
- Filozofia Mickiewicza. Tydzień (Lwów) 1899, 185—187.
- Mickiewicza Poezje liryczne ze wstępem. Warszawa 1898.
- Z Richepin'a Ocean Nox i życzenie. Życie 1898, nr 2.
- Haszys. Życie 1898, nr 19.
- Attyla. Tragedia. Głos 1897, nr 41 nn.
- Kalendarz dla Polaków i Polek na r. 1899, II. Warszawa.
- Dźwięki poetów. Warszawa 1900.
- Machar Jan: Magdalena. Poemat. Przełożył z czeskiego A. M-ski. Przedmowa A. Langego. Warszawa 1900.
- Ruskin John. Malarstwo i poezja. Przełożył z ang. A. Lange. Warszawa 1900.
- Afrodyte. Tygodnik Polski 1901, 36.
- Bajki mleczarka. Gazeta Polska 1901, 238.
- Nie na dzień jeden. Praca 1901, 41.
- Historia o lalce. Gazeta Narodowa 1901, 252. — Gazeta Polska (Warszawa) 1901, 245.
- Morze. Wędrowiec 1901, nr 45.
- Mickiewicz a Słowacki. Tydzień 1901, 65, 73, 81, 89.
- Sonety. Przegląd 1901, nr 168.
- Bajka. Tydzień 1901, 291.
- Wenecja. Kurier Warszawski 1901, nr 183.
- U wrót. Tamże 1901, nr 227.
- Małecki jako biograf i krytyk Słowackiego. Wędrowiec 1901, 906.
- Garde Axel: Henryk Ibsen. Wykład zasadniczej idei zawartej w dramatach Ibsena. Spolszczył i przedmową opatrzył A. Lange. Lwów 1901.
- Bezsenna noc (M. Konopnickiej). Wędrowiec 1902, nr 19.
- Z rozmyślań. Słowo Polskie 1902, 201 dod. Kurier Warszawski 1902, 108, 115, 127, 129. Wędrowiec 1902, nr 48.
- Wenedzi. Nasze Kłasy 1902, 40—45.
- Wiersz. Wędrowiec 1902, 1.
- O zachodzie. Słowo 1902, 128.
- Z cyklu: O śmierci. Tygodnik Ilustrowany 1902, 14.
- Nowa poezja francuska. Tydzień (dod. Kuriera Lwowskiego) 1902, 34, 35.
- Powieść o Karolu XII. Tamże 1902, 32.
- Dziennik a publiczność. Kurier Warszawski 1904, nr 25.
- O krytyce i bezkrytyczności. Wędrowiec 1904, 402.
- O współczesnej poezji czeskiej. Bluszcz 1904, 340 n.
- Nowa literatura francuska. Tamże 1904, 162, 175 n.
- Współczesna literatura niemiecka. Gazeta Handlowa (Warszawa) 1904, nr 223.

- Z obcej niwy (Czechow, Garszyn, Korolenko, Gorkij). Tydzień 1904, 245—6, 254, 262—3, 270—2, 279—80, 287, 302—3.
- Współczesna literatura włoska. Bluszcz 1904, 357 n.
- Arabska poezja miłosna. Wędrowiec 1904, I 65 n.
- Mickiewicz a Słowacki. Kurier Poranny 1905, 312.
- Elżbieta Drużbacka jako pierwsza powieściopisarka polska. Świat Kobiety 1905, nr 12.
- Mikołaj Rej. W czterechsetną rocznicę urodzin. Gazeta Handlowa 1905, nr 40.
- O współczesnej poezji czeskiej. Nowa Reforma 1905, nr 201.
- Literatura japońska w XIX wieku. Bluszcz 1905, 289 n., 299 n.
- Schiller. W 100 rocznicę śmierci. Gazeta Handlowa 1905, nr 110.
- Literatura współczesna Norwegii. Bluszcz 1908, 429 n.
- Amor i Faun (Znaczenie tych postaci w kulturze umysłowej narodów). Ateneum 1905, III 89—93.
- Karol Estreicher. Goniec Poranny i Wieczorny 1905 (Tyg. lit. bibl. 181).
- W 300 rocznicę urodzin szlachetnego hidalga La Manczy. Tamże 1905, nr 196.
- Młoda Irlandia. Tamże 1905, nr 148.
- Autor a wydawca. Ludzkość (Warszawa) 1906, 130, 132.
- O paru młodszych nowelistach (W. Grubiński, M. Srokowski, J. Korczak, J. Maciejowski). Świat 1906, nr 18.
- Stanisław Wierzbicki. Notatka jubileuszowa. Świat 1906, nr 35.
- Na roli (Wiersz). Kurier Lwowski 1907. Ilustrowany dodatek świąteczny, s. 29.
- Walka z romantyzmem. Świat 1908, nr 3.
- Słowacki a Mickiewicz. Prawda (Warszawa) 1909, 86.
- Siła fatalna Słowackiego. Gazeta Nowa Warszawska 1909, 405, 2.
- Pieśń zmwiaaków. Wydał A. Lange. Krytyka 1909, luty.
- Kraśninski Zygmunt: Poezje liryczne. Ze wstępem Antoniego Langego i z objaśnieniami. Książki dla wszystkich, nry 514—516, s. 63, 40, 59.
- Słowacki Juliusz. Genезis z ducha. Z przedmową A. Langego. Książki dla wszystkich, nr 535, s. 59. Warszawa 1911. Nakł. i druk. M. Arcta.
- Okultyzm, spirytyzm i teozofia. Rocznik Gebethnera i Wolffa, II. Warszawa 1912, s. 265—269.
- Apollonius Rhodius. Wyprawa Argonautów. (Fragment z pieśni III). Z greckiego przełożył A. Lange. Sfinks 1913, II 383—392.
- Hoffman E. T. A. Powieści fantastyczne. Słowo wstępne i układ A. Langego. („Muzy“), Warszawa 1913. 2 tomy.
- Bachantki. Fragment z tragedii Eurypidesa przełożył A. Lange. Myśl Polska 1916, z. 6.
- Wiktor Gomulicki. Gazeta Polska 1919, nr 82.
- Artykuł w Jednodniówce Akademickiej. Warszawa 1919.
- Babunia. Przeł. na j. węgierski Karol Banayai (Por. Gazeta Polska 1919, nr 80).
- À la France. Do Francji. Goniec Częstochowski 1919, 149.
- Akcyza polskości. Prośba do Wilsona. Szczutek (Lwów) 1919, nry 1, 2.
- Dies illa. Tygodnik Ilustrowany 1919, s. 437.
- Ignacy Matuszewski. Gazeta Polska 1919, nr 264.
- Korzeniowski Józef. Wybór dzieł w streszczeniach i wyciągach. Ułożył i biografią autora poprzedził A. L. Warszawa 1924, s. XIV i 460.
- Keller Gotfryd. Legenda o tańcu i wybór poezyj. Przełożył A. Tom. Słowo wstępne A. Lange. Warszawa 1924.
- Puszkין Aleksander. Czarny orzeł. Dama pikowa. Murzyn Piotra Wielkiego. Tłumaczył A. Lange. Warszawa 1926.
- Walter Scott. Ryszard Lwie Serce. Powieść w 4 tomach. Tłumaczył A. Lange. Warszawa 1926.
- Akademia Literatury. Echo Tygodniowe 1928, 4.
- Nieznany wiersz Deotymy (z r. 1897). Dziennik Polski 1928, 280.
- W sprawie tłumaczenia utworów literackich na języki obce. Tygodnik Ilustrowany 1929, nr 4.
- „Bywają czasem słowa...“, Pamiętnik Warszawski 1929, 3.

Lwów

Wiktor Hahn